

ZBORNÍK K 100. VÝROČIU NARODENIA FRANTIŠKA ŠVANTNERA PROCEEDINGS TO 100TH BIRTH ANNIVERSARY OF FRANTIŠEK ŠVANTNER

Lucia Muráriková

Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici

l.murarikova@centrum.sk

Klíčové slová

František Švantner, naturizmus, literárna veda, translatológia, lingvistika, filozofia

Key words

František Švantner, naturism, literary science, translatology, linguistics, philosophy

Význam literárneho diela Františka Švantnera v kontexte modernej slovenskej literatúry iste netreba osobitne zdôrazňovať. Tvorba veľkých národných spisovateľov, za akého možno považovať aj tohto autora, sa však často po istom čase stáva neživotnou, zostáva interpretačne uzavretá, akoby zakonzervovaná vo svojej dobe. To ale bezpochyby nie je prípad próz Františka Švantnera, ktorých mnohovýznamovosť a mnohoaspektovosť sú predpokladom nevyčerateľného množstva interpretačných prístupov. Aj dnes sa tak objavujú stále nové pohľady na Švantnerovo dielo, a to napriek tomu, že sme si minulý rok pripomenuli už 100. výročie jeho narodenia. Dôkazom je zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *František Švantner: život a dielo*, usporiadanej v Ústave slovenskej literatúry SAV vo februári roku 2012 pri príležitosti spomínaného jubilea. Hoci toto podujatie názvom nadväzovalo na slovenskú literárnovednú tradíciu (na konferenciu organizovanú v Brezne roku 1970 pri 20. výročí smrti Františka Švantnera), niektoré z prednesených štúdií kontinuitu literárnovedného myslenia skôr narúšali.

Skladba jednotlivých príspevkov uverejnených v zborníku je nielen tematicky pestrá, ale aj široko metodologicky rozvetvená. V rámci analyticko-interpretáčných snáh o postihnutie tvorivého odkazu Františka Švantnera autori a autorky štúdií využili popri literárnovedných východiskách množstvo ďalších vedných disciplín, obzvlášť poznatky z filozofie a etiky, teológie, psychológie či lingvistiky a semiotiky. Takýto charakter mali predovšetkým štúdie domácich prispievateľov (J. Kuzmíková, I. Hajdučeková, P. Odaloš či M. Švantner). Fakt, že si tvorba Františka Švantnera vyžaduje

interdisciplinárny prístup, napovedá aj o veľkom intelektuálnom rozhlade tohto autora. Popri literárnom aspekte uvedenom v podtitule zborníka (dielo Františka Švantnera) sa teda nepriamo odkryla i mimoliterárna osobnosť spisovateľa (život Františka Švantnera). Biografický profil autora tiež v zborníku dokresľuje pripojené *Kalendárium života a diela Františka Švantnera* a obrazová príloha, ktoré zostavila J. Kuzmíková.

Všestranné zameranie zborníka *František Švantner: život a dielo* dokazuje i fakt, že v súbore uverejnených štúdií má dielo Františka Švantnera zastúpenie fakticky v celej svojej komplexnosti. Pozornosť totiž prispievateľa nesústredili len na najvýznamnejšie, „učebnicové“ texty tohto spisovateľa (*Nevesta hôľ, Malka, Život bez konca*), ale napr. aj na jeho tvorivé začiatky (poviedka *Dve doby*).

Prvý príspevok M. Součkovej *K ambivalencii dobra a zla v tvorbe Františka Švantnera* analyzuje tvorbu tohto medzivojnového autora cez problematiku nejednoznačnosti dobra, no najmä zla, ktorú autorka poníma ako výraz špecifickej švantnerovskej („temnej“) podoby naturizmu. Osobitosť F. Švantnera v kontexte slovenského naturizmu sa podľa M. Součkovej prejavuje napr. v tom, že zlo je u tohto spisovateľa v porovnaní s Margitou Figuli zložitejšie identifikovateľné, abstraktnejšie, a tým aj ťažšie odstrániteľné (resp. neodstrániteľné). Autorka sa vo svojej štúdií zameriava predovšetkým na vrcholný Švantnerov román *Nevesta hôľ*, ktorý je z jeho textov asi najilustratívnejším príkladom polysémickosti a antinómickosti zobrazovanej skutočnosti.

Okrem tohto diela však ilustruje svoje tvrdenia aj neskoršími textami, napr. vojnovou prózou *Božia hra*. M. Součková pri hľadaní dvojtvárnosti javov v tvorbe Františka Švantnera okrem dvoch protichodných princípov uvádzaných v nadpise príspevku poukazuje aj na ďalšie základné opozície (ľudské a prírodné, reálne a snové, telesné a duchovné, normálne a nenormálne, racionálne a emocionálne atď.), ktoré sú v jeho diele problematizované. Príspevok M. Součkovej je presvedčivým dôkazom, že zložitý kontradikčný stvárňovanie skutočnosti patrí vo Švantnerovej próze k základným metódam kreovania fikčného sveta a ono je zároveň tiež dokladom autorovho spisovateľského talentu, keďže „ambivalenciou vznikajú aj hodnoty umelecké“ (Součková, 2012, s. 21).

J. Kuzmíková vo svojej štúdii *K problematike vedomia v tvorbe Františka Švantnera* poukazuje na iracionalistické, ale inovatívne, aj na racionalistické podložie Švantnerovho literárneho diela. Autorka tu, uznávajúc tradičné chápanie archaicko-mýtického iracionalizmu ako základnej konštanty naturizmu, upozorňuje na poznávací význam a racionálny rozmer naturistických textov. Podľa nej totiž „nie je správne chápať iracionálne či imaginárne tvorivé prejavy Švantnera, Chrobáka a ďalších naturistov ako rezignovanie na poznávacie schopnosti človeka či na realitu“ (Kuzmíková, 2012, s. 26). V dôsledku daného prístupu interpretuje J. Kuzmíková literárne dielo Františka Švantnera predovšetkým v kontexte freudovskej psychoanalýzy (*Nevesta hôľ*) a darvinizmu (*Život bez konca*), teda racionálnych prístupov k iracionálnej stránke psychiky človeka, ktoré boli podľa nej známe aj samotnému spisovateľovi. Zameriava sa pritom na problém modelovania ľudského vedomia v uvedených textoch. V naturistických prózach sa podľa autorky Švantner sústreďuje na nevedomie a zmenené, abnormálne stavy vedomia, kým v neskorších, povojnových dielach je to už rozšírené vedomie. V tvorbe Františka Švantnera tiež J. Kuzmíková zachytáva odkazy viacerých významných postáv svetovej filozofie (od Descarta cez Nietzscheho, Schopenhauera až po Bergsona), pričom aj celé jeho dielo vníma ako istý spôsob evolučného vývinu,

završeného monumentálnym románom *Život bez konca*. Tým podáva dielo Františka Švantnera ako ucelený, prepracovaný systém s vnútornou logikou, čím sú zároveň spochybnené názory najmä marxistickej literárnej vedy o istej neukončenosti jeho tvorby, ktorej završenie mala prekaziť náhla smrť spisovateľa na vrchole tvorivých síl.

Štúdia R. Majereka *K niektorým otázkam Švantnerovej „poetiky hrôzy“* sa sústreďuje na prejavy iracionalizmu a tzv. poetiky hrôzy na motivickej úrovni v zbierke noviel *Malka*, ako aj na súvislosti jednotlivých textov Františka Švantnera so staršou literárnou tradíciou gotického románu či hororu. Cez túto konfrontáciu sa potom naznačuje aj vzťah naturizmu k iným literárnym smerom – preromantizmu a romantizmu, ale aj novoromantizmu a expresionizmu. Na uvedené literárne súvislosti tvorby Františka Švantnera sa v literárnej vede poukazuje často, autor štúdie však v tomto prípade tradičnú problematiku pomenúva pomerne netradičným pojmom „poetika hrôzy“, ktorý sa využíva skôr v spojení s literárnym a filmovým žánrom hororu. Z hľadiska prejavov poetiky hrôzy sústreďuje R. Majerek pozornosť predovšetkým na podľa neho kľúčový epistemologický problém Švantnerových naturistických textov, spočívajúci v spochybňovaní možnosti racionálneho poznania skutočnosti. V porovnaní s predchádzajúcim príspevkom ide teda o konvenčnejší, tradičnejší prístup ku gnozeologickému aspektu prózy naturizmu.

V ďalšej štúdii skúma C. S. Alegre motív vibrácie krvi ako príkladu pocitu, psychického pohnutia individua v jednej zo Švantnerových prvotín – v próze *Dve doby*. Autorka sa pritom, vychádzajúc z analýzy pocitov filozofa A. Marinu, zameriava na pôvod, príčiny tohto pocitu, na jeho prejavy v motivickej registri prózy a na dôsledky (rozuzlenie) pocitu vibrácie krvi. C. S. Alegre prichádza tiež k záveru, že cez motív vibrácie krvi môže ísť aj o isté sebavyjadrenie samotného autora. Toto tvrdenie o autobiografickom podloží diela však nie je možné textovo doložiť, zostáva teda len v rovine dohadov.

Interdisciplinárne orientovaný príspevok I. Hajdučekovej sa zase zaoberá problematikou prejavov transcendencie, religiozity a spirituality, ale aj kontrastu

sakrálneho a profánneho v povojnovej novele *Kňaz*. Tieto motívy autorka zhmotňuje do fenoménu tzv. christianizovaného mýtu (ako jednej z krajných polôh naturalistického mytologizmu v protiklade k panteistickému regionalizmu, prevažujúcemu v slovenskej literatúre), pričom sa zameriava na jeho kompozičné stvárnenie. V súvislosti s kompozíciou textu rozoberá I. Hajdučeková funkcie tzv. akustického fenoménu, ktorý predstavuje prienik „materiálu“ z mimoliterárnej skutočnosti do literárneho (fikčného) sveta a v próze *Kňaz* sa podľa nej ako kľúčová kompozičná jednotka podieľa na sémanticko-semiotickom tvarovaní spomínaného mýtu.

P. Odaloš v štúdiu *Literárny mýty v románe Františka Švantnera Život bez konca* nazerá na dielo Františka Švantnera z lingvistického (onomastického) hľadiska, pričom konkrétne si všíma prepracovaný časovo-priestorový systém literárnych vlastných mien v románovej trilógii *Život bez konca*. Literárny mýty vo všetkých troch častiach románu preto skúma z hľadiska ich onomastických funkcií, ktoré odvodzuje z funkcií jazyka. Na základe analýzy literárnych vlastných mien v trilógii, ktorej filozofickým podkladom je bergsonovský vitalizmus, dochádza P. Odaloš k zovšeobecňujúcemu záveru, že „onymický systém románu je vytvorený na základe párovej kompletizácie ženskej (Paulínka) a mužskej (Tóno, Ervín, Láng, Alpár) životnej sily, spoločného životného elánu a spoluvytvorenej životnej energie“ (Odaloš, 2012, s. 109). Ukazuje sa teda, že ideové zameranie prózy nadobúda v prípade tvorby talentovaných autorov odraz vo všetkých vrstvách výrazovej roviny textu.

Do diskusie v rámci témy prírodnej podstaty človeka sa zapojil aj syn Františka Švantnera, M. Švantner, ktorého diskusný príspevok *Problém verbálneho vyjadrenia prírody v diele Františka Švantnera* sa venuje fenoménu prírody vo filozoficko-etických súvislostiach a spôsobom jeho mýtického a jazykového (lyrického) vyjadrenia v spisovateľovej naturalistickej tvorbe. Cez mýticko-lyrické vyjadrenie prírody, ktoré sa ukazuje ako jediný spôsob jej umeleckého zobrazenia, sa podľa neho v tvorbe Františka Švantnera odráža nielen autorov osobný vzťah k prírodnému

svetu, ale aj stav vedomia súdobej spoločnosti.

V druhej skupine štúdií išlo predovšetkým o poňatie problematiky Švantnerovho literárneho diela z hľadiska literárnej komparatistiky a translatológie. V daných príspevkoch boli presiahnuté hranice slovenskej literatúry a tvorba tohto medzivojnového autora sa ukázala aj na pozadí bulharského (D. Ivanova: *Obraz človeka ve válce v srovnávacím aspektu v novele Dáma Františka Švantnera a povídce Poslední radost Jordana Jovkova*), nemeckého (L. Richter: *Nemecké preklady Švantnerových noviel a ich miesto v recepčnom kontexte*) a najmä poľského literárneho kontextu (L. Spirka: *Medzi osvojením, zdomácnením a odcudzením*, M. Papierz: *Švantner v poľštine – sériové preklady* a M. Buczek: *Poľské preklady noviel a poviedok Františka Švantnera v knihe Piargy*).

D. Ivanova, vychádzajúc z poňatia naturalizmu ako literárneho smeru kumulujúceho prvky realizmu, expresionizmu či novoromantizmu, rozoberá vo svojej štúdiu súvislosti Švantnerovej tvorby s bulharským autorom Jordanom Jovkovom. Ten býva totiž označovaný ako „novoromantický realista“. Pri komparácii sa však zameriava najmä na vojnové prózy Františka Švantnera (obzvlášť na novelu *Dáma*), ktoré nebývajú klasifikované ako naturalistické. Autorka porovnáva predovšetkým štýl písania a motivický inventár obidvoch slovanských spisovateľov, ktorý podľa nej vykazuje pomerne veľkú podobnosť. Domnieva sa, že prózy *Poslední radost* a *Dáma* spája pohľad na determináciu človeka, jeho psychiky a nevedomia vojnovou skutočnosťou. Odlišnosti zase D. Ivanova vidí najmä v kreovaní ženských postáv.

Ďalšie príspevky zahraničných účastníkov konferencie priblížili nielen sociologické aspekty recepcie literárneho diela slovenského autora v zahraničí (L. Richter, L. Spirka), ale priniesli tiež cenné poznatky o všeobecných zákonitostiach umeleckého prekladu (M. Papierz, M. Buczek). Z väčšiny translatologicky orientovaných článkov však vyplynula nie príliš pozitívna skutočnosť, a síce, že literárne texty Františka Švantnera ostali a ostávajú vo svete bez výraznejšej čitateľskej odozvy. Príčiny autori videli napr. v ideologických tlakoch determinujúcich

historickú situáciu v prijímajúcom kontexte, v nevhodnom výbere pôvodných textov, ale najmä v nezvládnutých prekladoch, dezinterpretujúcich význam originálu a nezodpovedajúcich jeho výrazovým kvalitám. Tieto zistenia je teda možné vnímať aj ako výzvu do budúcnosti pre translatológov, pretože práve oni vystupujú ako mimoriadne dôležitý článok v reťazi procesu šírenia slovenskej kultúry za hranicami našej krajiny. Prínos zborníka *František Švantner: život a dielo* tak možno globálne vidieť

predovšetkým v tom, že podáva obraz Františka Švantnera a jeho tvorby nielen v širokých literárnych, ale aj medzi- a mimoliterárnych súvislostiach.

Literatúra

František Švantner : život a dielo [zborník k 100. výročiu narodenia]. Ed. Jana Kuzmíková. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012. 200 s. ISBN 978-80-88746-19-5